

Јасмина Трифунац

Народна библиотека Србије, Београд

ТРОДИМЕНЗИОНАЛНИ ПРЕДМЕТИ КАО БИБЛИОТЕЧКА ГРАЂА

Сажетак

У оквиру Збирке ситног документационог материјала Народна библиотека Србије је прикупљала, чувала, каталогизовала и давала на коришћење и тродимензионалне објекте едукативно-дидактичког карактера. Услед повећаног прилива разноврсног и разнородног материјала у збирци ситног документационог материјала, током 2015. године, из ове колекције се као засебна целина издваја Збирка вишеверсне грађе и тродимензионалних предмета. Рад даје приказ и преглед материјала који се прикупља и чува у оквиру новонастале посебне збирке, пре свега с акцентом на тродимензионалне објекте као на специфичну врсту библиотечке грађе. Без обзира на чињеницу да се овакав материјал разматра у Међународном стандарду за библиографски опис некњижне грађе, аутор рада има дилему да ли је овакав материјал заиста библиотечки, у којој мери га библиотеке прикупљају и чувају у својим фондовима, односно где су границе у прикупљању ове врсте грађе како њен фонд не би постао музејски, у којем су тродимензионални предмети главни и очекивани експонати, и да ли у зависности од типа библиотеке зависи и приступ овом материјалу, као и колика је заинтересованост корисника за коришћење овог материјала. У покушају да да одговор, аутор рада представља праксу других библиотека у Србији, библиотека у земљама у окружењу, као и начин рада са овим материјалом у појединим светским библиотекама.

Кључне речи: тродимензионални објекти, посебне колекције, предмети, библиотеке, библиотечке колекције

Већини корисника, па и онима који не користе често библиотечке услуге, прва и основна асоцијација на библиотеку је књига. Неки ће помислити и на новине или часописе. Међутим, фондови библиотека крију разноврсну грађу са којом многи посетиоци нису упознати. Фондови националних библиотека су, као и завичајна одељења народних библиотека, поред књига и периодике који чине њен највећи део, места где истраживачи могу да се сусретну са многобројним фотографијама, разгледницама, географским картама, атласима, уникатним рукописима, плакатима, лецима, графичком грађом, нотама, аудио касетама, грамофонским плочама, видео касетама, DVD-овима, CD-ROM-овима, као и са разним тродимензионалним предметима.

Истражујући страну литературу о тродимензионалним предметима као саставном делу библиотечких колекција, ауторка се сусрела са појмом који у српској библиотечкој терминологији не постоји. Реч је о енглеској речи *realia* под којом се подразумевају различити тродимензионални предмети који се могу наћи у библиотечким, архивским и музејским збиркама. У *Библиотекарском термилошком речнику*¹ *realia* је преведена као тродимензионални предмет, без икаквих додатних објашњења. Као појам који се такође појављује у литератури и повезује се са овом врстом материјала, стоји термин *артефакт*. Према *Археолошком лексикону*² овај појам означава сваки предмет којим се човек користио, који је направио или преправио. У том смислу, поред тродимензионалних предмета, подразумевају се и објекти који су папирног облика, односно имају равну, такорећи дводимензионалну форму. Артефакти, стога, обухватају ширу скупину материјала, иако се врло често овај појам управо користи да означи разнолике предмете. Према Међународном стандарду за библиографски опис некњижне грађе *предмет* као општа ознака грађе је дефинисан као „тродимензионални производ. Израз се може односити на један предмет или скуп одвојених делова“.³ Као посебне ознаке грађе које *предмет* обухвата ISBD стандард наводи следеће примере са својим дефиницијама: диораме („тродимензионалне приказе сцена, израбене постављањем предмета, ликова и слично, испред дводимензионалне осликане позадине“⁴), макете („тродимензионалне реплике стварног или измишљеног предмета израбене у истој величини, или умањене, одн. увећане у одређеној размери“⁵), планетаријуме („макете или структуре које представљају Сунчев систем“⁶).

1 Љиљана Ковачевић, Весна Иђац и Добрила Бегенишић, Библиотекарски термилошки речник: енглеско-српски, српско-енглески (Београд: Народна библиотека Србије, 2004), 241.

2 Dragoslav Sreјović, *prir.*, Arheološki leksikon: preistorija Evrope, Afrike i Bliskog istoka, grčka, etrurska i rimska civilizacija (Beograd: Savremena administracija, 1997), 73.

3 ISBD(NBM) : Međunarodni standardni bibliografski opis za neknižnu građu (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006), 110.

4 ISBD(NBM), 112.

5 ISBD(NBM), 113.

6 ISBD(NBM), 113.

У наставку рада користиће се термин *предмет* или термин *тродимензионални објекат* који ће се односити на грађу која има три димензије – висину, ширину и дубину. Треба нагласити да овај појам не укључује материјале попут глобуса, аудио-касета, грамофонских плоча, видео-касета, албума слика, јер су то све материјали који, иако се по својим физичким карактеристикама могу сматрати предметима, имају своје „матичне“ колекције којима јасно припадају и представљају библиотечку грађу којој је физички аспект у другом плану. Примарна је, заправо, врста информације коју пружају.

Сасвим очекивано, предмети се налазе у музејима и као експонати представљају саставни и незаобилазни део музејских колекција. Међутим, као што је речено, овакви материјали се могу наћи и у библиотечким и архивским збиркама. У свом раду у вези са тродимензионалним предметима у архивима, Дин Х. Цефреј истиче да они често проналазе свој пут до архива. Наводи да такве колекције некада могу да садрже одећу, униформе, заставе, трофеје, плакете, тањире, чаше, лутке, играчке, као и многобројне друге облике и материјале⁷. Основна грађа у архивским збиркама требало би да буду колекције папира, рукописа и сличног материјала, али се најчешће као резултат разних донација и поклона могу наћи и различити предмети. Постојање оваквих предмета у многим случајевима представља проблем архивистима, како око складиштења, тако и око каталогизације и давања на коришћење⁸. У библиотекама је слична ситуација као и у архивима. Бет Ен Колеш у *Истраживању и упутствима за употребу ефемере и тродимензионалних предмета у архивским колекцијама академских библиотека* износи информације преузете са веб-сајта Конгресне библиотеке. Ова библиотека тродимензионалне објекте сматра небиблотечком грађом наглашавајући да, према својој набавној политици, не прихватају објекте и материјале који првенствено припадају музејским колекцијама, као што су: слике, скулптуре, намештај, костими, медаље, новац, беџеви и други објекти који су ван опсега библиотечких колекција⁹.

ТРОДИМЕНЗИОНАЛНИ ПРЕДМЕТИ У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

Народна библиотека Србије у свом фонду, поред типичне библиотечке грађе коју представљају штампане књиге и периодика, садржи и уникатне, драгоцене рукописе, затим и разноврстан и многобројан некњижни материјал чији један део чине и тродимензионални предмети. Када је реч о овом

7 Dean H. Jeffrey, *The repository of last resort? Three-dimensional objects in archives* (Chapel Hill, North Carolina, 2005), <https://ils.unc.edu/MSpapers/3124.pdf> (преузето 20. 09. 2017).

8 Beth Ann Koelsch, *Research and instructional uses of ephemera and realia in academic library archival collections* (Chapel Hill, North Carolina, 2007), <https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:b3d38472-d3e3-43c9-8bfc-86f0e696a5ea> (преузето 20. 09. 2017).

9 Koelsch, *Research and instructional uses...*

материјалу, ауторка рада је, условно, препознала четири целине предмета које се чувају у Народној библиотеци Србији.

Прву целину чини уметничко-историјска збирка, добијена у највећој мери од самих уметника који су своја дела поклањали Библиотеци приликом свечаних догађаја или са жељом да се на неки начин одуже овој установи за културну, духовну, образовну и историјску мисију, управо ону коју она деценијама пружа свом народу. Уметничко-историјска збирка Народне библиотеке Србије, коју чине 82 уметничке слике и 17 скулптура¹⁰, не представља библиотечку колекцију, иако је у једном тренутку било предложено да се она прикључи Графичкој збирци која се прикупља, описује и чува у Одељењу посебних фондова. Међутим, тај предлог није подржан јер се дошло да закључка да таква дела представљају небиблиотечку грађу те да по својој структури Графичка збирка не може да окупља овакве предмете – уникатне примерке, јер се у њој пре свега налази материјал који је одштампан или отиснут у одређеном броју примерака. Уметничка дела ове врсте нису тема овог рада, али је неопходно поменути их, јер се и она сматрају делом фонда Народне библиотеке Србије, а по својој структури представљају тродимензионалне предмете¹¹. Идеја је да ова уметничко-историјска дела буду изложена у разним деловима зграде Библиотеке како би доприносила бољем општем утиску.

Следећа целина у којој се налазе тродимензионални објекти јесу легати и библиотеке целине. Библиотеке целине су поклоњене, наслеђене или откупљене библиотеке познатих научника, културних или јавних радника. Са становишта науке и истраживачког рада, од изузетног су значаја пошто најчешће представљају брижљиво формирану библиотеку примарне и секундарне литературе специфичне области на коју се односе¹². Приликом преузимања легата, библиотека поред рукописа, књига, часописа и осталих докумената историјске и научне вредности, може добити и предмете које је знаменита особа користила. На тај начин, различити предмети доспевају у библиотечке фондове. Иако је врло често у питању музејска, а не библиотечка грађа, библиотеке је и те како прихватају. Ови предмети су повезани са познатим писцима, научницима, просветним и културним радницима чији легати на овај начин остају очувани. Такође се и истраживачима омогућава да сагледају истакнутог јавног радника са једне друге, обухватније стране. Изучавајући и објекте које су легатори користили, стиче се прецизнији увид у свет, време и околности у којима је одређена личност радила.

10 Податак из децембра 2012. године.

11 Децембра 2012. године, Музеја савремене уметности прогласио је 99 дела уметничко-историјске збирке Народне библиотеке Србије за културно добро. У питању су дела 20. века, и биће уписана у Регистар културних добара Музеја савремене уметности и Регистар културних добара Народног музеја у Београду.

12 Народна библиотека Србије, Библиотеке целине и легати, <https://www.nb.rs/collections/index.php?id=802> (преузето 19. 09. 2017).

У легату Милоша Црњанског, једног од најистакнутијих представника модерног књижевног покрета у Србији после Првог светског рата, од предмета се чувају: писаћа машина, радни сто, комода, држач за оловке, нож за папир, новчаник, фото-апарат, кројачка лутка коју је његова жена Вида Црњански сашила, његова одећа, сложена у коферима и ускладиштена у магацину. Сви делови намештаја, као и ситнији предмети изложени су у читаоници Одељења посебних фондова представљајући једну својеврсну спомен-собу у којој може да се призове дух времена Милоша Црњанског.

Још једна спомен-соба је направљена у читаоници Посебних фондова: састоји се од две полице и радног стола Милана Ракића, једног од највећих српских песника с почетка 20. века, академика, председника ПЕНКлуба и дипломате.

Од тродимензионалних производа у Библиотеци целини Љубице Цуце Сокић, сликарке 20. века, налазе се: четкице којима је сликала, радни мантил, боје у туби, и две њене уметничке слике. Сви објекти такође су изложени у читаоници Одељења посебних фондова и чине малу изложбу која може да пружи шири увид у начин стварања ове сликарке.

Легат сестара Јанковић, Љубице и Данице, утемељивача српске етнокорологије и етномузикологије, поред вредних рукописа у Библиотеку је донео клавири и виолину. Налазе се у Музичкој читаоници као својеврсни експонати.

У Библиотеци целини Љубомира Мицића, књижевника и покретача међународног књижевног часописа *Зенит*, поред књига, чува се и фрула на којој је он лично свирао.

Сви ови предмети су, како је већ напоменуто, музејског карактера и ни на који начин нису евидентирани кроз библиотечка информативна средства. Само су пописани у оквиру докумената која су предата Библиотеци приликом преузимања њихових завештања. Намеће се и питање очувања и конзерваторско-рестаураторских радова на овим објектима, јер Народна библиотека Србије није надлежна за овакву врсту грађе, већ је то домен рада музејских конзерватора.

Иако легати представљају важне и незаобилазне библиотечке колекције скоро сваке библиотеке, као што смо већ нагласили, предмети који се у оквиру њих добијају не представљају библиотечку грађу, па се поставља логично питање у којој би мери библиотеке такву врсту објеката морале и требало да примају. Зато Џил Северн напомиње да многи архиви одбијају да приме артефакте заједно са поклоњеним колекцијама, већ их шаљу у музеје, иако то често значи да се колекција раздваја и на тај начин игнорише комплетан значај дародавца с обзиром да ти артефакти симболизују значајне моменте у њиховом животу¹³.

Трећу целину тродимензионалних предмета у Народној библиотеци Србије чине медаље, ордења и плакете које је Библиотека добила у част признања

13 Цитирано према: Koelsch, Research and instructional uses...

за њену културну и образовну улогу у својој земљи. Најзначајније признање овог типа је медаља добијена 2015. године од тадашњег председника Србије Томислава Николића. Историјски значајно и вредно признање је Орден Републике са златним венцем добијен од југословенског председника Јосипа Броза Тита. Библиотека поседује укупно 185 оваквих предмета, заједно са захвалницама које су такође део ове целине. Чувају се у библиотечком трезору. Нису доступни у електронском каталогу, већ су само евидентирани кроз интерни попис.

Четврту групу, ону која је с библиотечног аспекта најинтересантнија, представљају објекти који се према ISBD(NBM) стандарду сматрају библиотечком грађом. У питању су разни едукативни предмети, коцке, макете, друштвене игре, пузле, слагалице и сличан материјал који је произведен у одређеном тиражу, односно одређеној количини и које многе библиотеке чак и систематски прикупљају, у зависности од своје набавне политике, циља и мисије, као и од својих корисника.

У циљу прикупљања информација о начину пословања библиотека са оваквом грађом ауторка текста је спровела анкету о пракси чувања, прикупљања, каталогизације, дигитализације и коришћења ових материјала. Анкета је послата библиотекама различитих типова у Србији (23 библиотеке), Европи (30 библиотека) као и Конгресној библиотеци у Вашингтону. Нажалост, велики број није одговорио, тако да је начин њиховог рада и даље остаје непознаница. Међутим, овај рад ће се ослањати на прикупљене резултате оних установа које су одговориле на постављена питања.

Упоредбујући податке из анкете, информације из истражене литературе, као и праксе у Народној библиотеци Србије, закључује се да се у библиотекама од тродимензионалних производа највише налазе предмети који имају своју употребу у настави и пре свега су едукативног карактера, ту су затим различите друштвене игре, разне играчке (дрвене, пластичне, плишане), пузле и многобројне врсте слагалица. Већина овог материјала је у Народној библиотеци Србије обједињена и складишти се у оквиру новоформиране Збирке вишеверсне грађе и тродимензионалних предмета. Према *Закону о обавезном примерку* Народна библиотека Србије је обавезна да прикупује, каталожки описује, чува и даје на коришћење све врсте објављених публикација. На тај начин, у Библиотеку је почео да пристиже и неконвенционални материјал који је често у форми тродимензионалних производа. Годинама је таква грађа примана у Одељењу посебних фондова, где се налазила колекција Ситног документационог материјала која је окупљала мање вредну грађу или ефемерне публикације попут комерцијалних водича, каталога издавачких кућа, рекламних проспеката, позоришних и биоскопских програма, телефонских именика, адресара, итд. Дин Џефри цитира речи Бразиера, архивисте у природном музеју, који каже да они често шаљу предмете у групу материјала где се налази и ефемерна грађа коју означава као групу „тешку за рад“ и за коју

архивисти најчешће не проналазе довољно времена да јој се посвете¹⁴. Сличну пословну логику је имала и Народна библиотека Србије када је почела да обједињује тродимензионалну грађу са ситно-штампаним материјалом. Временом је колекција порасла и постала превише мешовита и разнородна по врстама грађе. Као логично, наметнуло се питање шта радити са збирком која је почела да личи на место где се одлаже онај библиотечки материјал који није толико фреквентан и атрактиван за научна истраживања. Крајем 2014. године дефинисале су се и као посебне целине издвојиле четири збирке: Збирка документационог материјала која обухвата штампану ефемерну грађу, затим Збирка стрипа, Збирка сликовница, албума са самолепљивим сличицама и бојанки и Збирка вишеврсне грађе и тродимензионалних предмета¹⁵.

Последња поменута збирка окупља грађу која према својим физичким карактеристикама представља предмете који имају своју висину, ширину и дубину. Колекција обухвата оно што се према ISBD(NBM) стандарду класификује под појмом *предмет* и под појмом *вишеврсна грађа*. Ту се налазе коцке, публикације за исецање и склапање, модели, играчке, дидактичка средства у виду комплета – разне врсте слагалица, пузли, затим конструкцијски прибори, лабораторијски прибори, комплети за техничко образовање, поучне друштвене игре, игре на таблама¹⁶. Концепт збирке подразумева да се у њој окупља и материјал који се дефинише као вишеврсна грађа која има карактеристику да садржи два или више различита медија или различите облике истог медија, од којих ниједан нема примарни значај, већ се обично употребљавају као целина. По свом физичком облику, они су често тродимензионални предмети састављени из више делова, али не и нужно. Тако се у овој збирци могу наћи и публикације које су издавачки упаковане у једну кутију или омот и често могу бити књиге, аудио CD-ови, електронски CD-ромови, картографске публикације. Зато део ове збирке чине комплети за учење страних језика, као и сва издања која обухватају различите медије од којих ниједан нема примарни значај. Ове врсте публикација чине изузетак у збирци јер одударују од концепта физичких предмета.

КАТАЛОГИЗАЦИЈА

Грађа у Збирци тродимензионалних предмета и вишеврсне грађе се каталогски описује према упутствима које прописују ISBD обједињено издање и ISBD(NBM) и она је доступна у електронском каталогу Народне библиотеке Србије. Међутим, у Србији је пракса у овом сегменту рада донекле другачија.

14 Jeffrey, *The Repository of Last Resort?*...

15 Драгана Перуничкић и др., *Водич кроз Посебне фондове Народне библиотеке Србије*. (Београд: Народна библиотека Србије, 2015), 49–51.

16 Перуничкић и др., *Водич кроз Посебне фондове...*, 50–51

На питање из анкете, да ли библиотеке каталошки описују материјале као што су пузле, друштвене игре, едукативне играчке, моделе за склапање и сл., библиотекари из Србије су дали негативан одговор. Многе библиотеке, пре свега јавне и народне, имају ову грађу, али је врло често каталошки не описују, него воде само инвентарне белешке о њима. Овај податак се потврђује и у узајамном електронском каталогу. Претрагом узајамне базе коју чини више од 150 српских библиотека, комбинацијом одговарајућих параметара, добија се резултат од око 350 каталошких записа за грађу која се сматра тродимензионалним предметима. Нешто мање од 200 записа урађено је у Народној библиотеци Србије, а велики проценат осталих записа су урадили библиотекари Библиотеке Матице српске. Колега из Библиотеке „Вук Караџић“ из Пријепоља наводи да на њиховом Дечјем одељењу постоји колекција од око 150 друштвених игара различитог типа, од чега је свега 60 каталошки описано и видљиво у електронском каталогу. Остали материјал је инвентарисан интерно у књизи инвентара. Библиотека у Пријепољу поседује и колекцију играчака, од дрвених, затим плишаних до музичких играчака и коцкица за слагање. И овај део фонда нема библиографске описе и није доступан кроз каталог.

Библиотеке у Србији углавном не каталогизују тродимензионалне предмете, иако ISBD(NBM) пружа скуп правила и смерница како се једна таква врста грађе може каталошки описати. Међутим, тај скуп упутстава је веома ограничен и често недовољан у практичном раду са овим материјалима. Као један од највећих проблема у вези са каталогизацијом ових јединица јесте недостатак неопходних основних библиографских података за каталошки опис. Врло често се на њима може наћи само податак о називу произвођача. Такође, скуп правила у *Стандарду*, дат за материјални опис ове грађе је премали у односу на разноврсне и многобројне ситуације са којима се библиотекари сусрећу при покушају да их каталогизују. Дизајнерски приступ и маштовитост произвођача су врло изражени и надахнути када је реч о овим производима, што поприлично отежава један библиографски опис са недовољно развијеним и стандардизованим правилима. С обзиром да је у питању грађа која се не користи у научне и истраживачке сврхе, библиотекари се најчешће одлучују да је не уносе у каталоге. На тај начин штеде време на опис компликованих, а недовољно тражених публикација, већ их само пописују у интерне спискове.

У електронским каталозима земаља у суседству које су део COBISS¹⁷ окружења показује се да је приступ библиотека овој грађи сличан као у Србији. У електронским базама Бугарске и Македоније нема каталошких записа за ову

17 Кооперативни online библиографски систем и сервиси – назив информационог система који повезује и подржава функције и делатност библиотека, информационих центара и информацијских сервиса који користе јединствену методологију дистрибуисане обраде података и програмску опрему COBISS/ATLASS. Преузето из приручника: Comarc/B Format za bibliografske podatke..

грађу, док у Црној Гори и Босни и Херцеговини има свега неколико јединица које су каталошки описане.

Међутим, библиотеке у Словенији имају ипак другачији приступ овим материјалима од осталих библиотека COBISS система. Словеначке библиотеке прикупљају различите тродимензионалне предмете које каталошки описују у својим базама. Приликом описа користе ISBD(NBM) стандард и COMARC¹⁸ упутства за каталогизацију. У словеначкој узајамној бази могу се пронаћи каталошки описани најразличитији предмети, од великог броја играчака које су намењене деци од једне године па навише, које могу бити дрвене, пластичне, плишане, играчке на управљање, на гурање уз помоћ дршке, затим дидактичких друштвених игара, музичких инструмената, преко многобројних анатомских пластичних модела који приказују делове људског тела било у природној величини или у мањим или већим размерама, па до одређених делова намештаја који су намењени деци, нпр. меканих разнобојних столица пресвучених у вештачку кожу, или ормара намењеног за складиштење разних објеката са четири дрвене полице на шест точкова, величине око 120 x64x80 cm. У каталогу се проналазе описи и за деље ранчеве, путне кофере на точковима, понеки украсни предмет као што је округли јастук за седење, или јастук у облику књиге, са причом и илустрацијама. Библиотекари у Словенији су направили каталошке записе и за производе које су означили као индустријске, а у питању су технички уређаји као што су е-читачи, iPad, Notebook, таблет, DVD player и слично. Све укупно, у електронском каталогу Словеније постоји око 400 записа за тродимензионалне предмете.

Како би могла да се упореди пракса и начин рада библиотека у овом делу са остатком Европе, анкета је била послата и на око тридесетак адреса, било националних или јавних, тј. градских библиотека широм Европе. Међутим, одзив библиотека је био слаб, па ће у наставку рада бити сумирана пракса пет националних и три градске библиотеке које су дале своје одговоре на постављена питања.

Анкета је показала да Британска библиотека не прикупља засебно тродимензионалне предмете, осим ако нису део монографских публикација. Национална библиотека Немачке у Лајпцигу прикупља ове публикације и каталошки их описује користећи RDA стандард. Национална библиотека Финске у Хелсинкију прикупља друштвене игре, мада не и пузле, затим складишти и едукативне објекте за децу, разне моделе за склапање, али каталошки не описује ову грађу. Национална библиотека Француске у свом фонду чува колекцију новчића, медаља и антиквитета у оквиру Одељења за новчиће,

18 Формат машински читљивог записа за опис и размену библиографских података (COMARC/B), нормативних података (COMARC/A) и података о стању фонда (COMARC/H), а заснован је на UNIMARC формату и имплементиран у оквиру система COBISS за библиографско-каталошке базе података. Преузето из приручника: Comarc/B Format za bibliografske podatke.

медаље и антиквитете, затим прикупља различите моделе за склапање у неколико одељења, као и предмете који су повезани са публикацијама добијеним обавезним примерком. Ове материјале каталожски описује помоћу свог MARC формата – InterMARC и, што је важно, ову грађу француска библиотека и дигитализује. Друштвене игре и пузле библиотека нема у својим збиркама. Народна и универзитетска библиотека Словеније прикупља различите врсте тродимензионалних предмета, истичући да су углавном у питању пузле, друштвене игре, карте за играње који имају едукативни карактер. Каталогски их описује помоћу ISBD(NBM) стандарда.

Градска библиотека у Љубљани има сличну каталожску праксу као и Народна и универзитетска библиотека Словеније. Они прикупљају разне играчке, затим оне едукативне које помажу у читању, развоју говора, писању, бројању итд, као и друштвене игре за децу и одрасле и сву ту грађу чине доступном својим корисницима кроз каталог. Градска библиотека у Дрездену прикупља друштвене игре и пузле за које не прави каталожске записе. Градска библиотека у Ваксју у Шведској прикупља само пузле од свих разматраних тродимензионалних предмета, каталожски их не описује, наглашавајући да се са овим материјалима тешко може радити као са библиотечким.

НАБАВКА

Проблем који се јавља у раду са тродимензионалним предметима јесте недовољно дефинисана набавна политика библиотека према овој врсти материјала. Анкетирани библиотеке, како у Србији, тако и у иностранству углавном су одговориле да је прилив материјала у библиотеку случајан. Келш наводи искуства архивисте кога је интервјуисала због потреба израде свог рада и каже да већина архивиста признаје да њихови архиви немају формулисану набавну политику када је реч о нетипичној грађи која се налази у архивима. С обзиром на недостатак јасног набавног правца ових установа, архивисти углавном избегавају да приме објекте, осим ако они немају јасну везу са општим фокусом колекција, и ако објекти не захтевају посебну заштиту и не изискују проблеме са смештајем. Због недовољно прецизне набавне политике, архивисти страхују да ће само сакупљати ствари, укључујући и дупликате материјала, и да ће на тај начин остати без драгоценог простора за складиштење¹⁹. Са сличним проблемом, због недовољно дефинисане набавне политике, сусрећу се и библиотекари. Тродимензионални предмети често нису материјали које библиотеке активно прикупљају. Многи објекти доспевају у библиотечке фондове путем обавезног примерка, што је најчешће случај и са Народном библиотеком Србије, или пак путем већих донација, где се поред вредних и уникатних рукописа нађе и понеки предмет који библиотеке задржавају и извлаче њихово значење из целокупног контекста поклоњене колекције.

19 Koelsch, *Research and Instructional Uses...*

Анкета је показала да јавне библиотеке у Србији користе различите видове набавке да би дошле до оваквих материјала. У 66% случајева набављају га поклоном, куповином у истом проценту, разменом у 33% случајева, а обавезним примерком никада. Националне библиотеке Финске, Француске и Словеније добијају тродимензионалне предмете највише путем обавезног примерка, али и остали видови набавке бивају повремено коришћени. У ређим случајевима, у питању је куповина, а чешће поклон или пријем приликом преузимања легата. Једино Национална библиотека у Лајпцигу ове материјале набавља путем свих облика набавке, сем обавезног примерка (поклон, куповина, размена, у оквиру легата). Јавне европске библиотеке, као и јавне библиотеке у Србији, најчешће набављају овај материјал куповином.

Јавне библиотеке у Србији тродимензионалне предмете највише чувају и сакупљају у оквиру дечјих одељења. На тим одељењима постоје колекције играчака, разноврсне слагалице намењене различитим узрастима, едукативне и дидактичке игре, нпр. квизови из различитих области за школски узраст, игре меморије, игре за развој логичког мишљења, перцепције, моторике шаке код деце, забавне друштвене игре као што су шах, игре стратегије, домине, књиге које су у облику играчака. Селективним приступом у куповини ових материјала, приликом које су се одабирале квалитетне и безбедне едукативне играчке одређеног стандарда и квалитета, одабиром друштвених игара, пузли, слагалица, коцки које прате развојне периоде предшколске деце и интересовања школске деце, дечја одељења су углавном задовољна фреквентношћу коришћења ових колекција. Користе се како на појединачни захтев корисника, када се деца заједно играју једна са другима, или са својим родитељима, тако и у оквиру разних радионица, забавних и образовних програма које библиотеке организују. Играјући се играчкама и другим тродимензионалним предметима, деца стичу директно искуство и добијају информације о свом окружењу. Ови предмети помажу у развоју перцепције, развијају креативност, али такође праве и неку врсту споне са читањем. Обезбеђујући тродимензионалне предмете у својим фондovima, библиотеке проширују своје услуге према деци која су превише мала да би читала. Ауторке рада „Будите спремни на игру!“ пишу о колекцијама играчака у јавним библиотекама и истичу да ова колекција треба да укључује материјале који ће подржати сваку врсту игре корисне за одређени дечији узраст и развојни ниво. Додају да је такође важно да се разумеју посебне потребе библиотеке локалне заједнице при избору играчака, координирању логистике колекције и осмишљавању одговарајућег маркетинга и промоција²⁰. На крају кажу да је колекција играчака јавних библиотека забаван и користан начин да подржи рану писменост код сваког детета.²¹ Скот Николсон такође говори

20 Carly Bastiansen and Jennifer Wharton, "Getting ready for play!: Toy Collections in Public Library", *Children and Libraries* Vol. 13, No 4 (2015), <https://journals.ala.org/index.php/cal/article/view/5838/7351> (преузето 20. 09. 2017).

21 Bastiansen and Wharton, "Getting ready for play!..."

о играчкама у библиотекама, као и о друштвеним играма и пузлама. Наглашава да су неке библиотеке широм света схватиле да играње друштвених или видео игара може довести кориснике у библиотеку²². У том случају, игре треба схватити као и друге активности библиотеке које нису непосредно везане за књигу, као што су пројекције филмова, одржавање разних трибина и сл., које за циљ имају да доведу људе у библиотеке и упознају их и са другим библиотечким услугама.²³

КОРИШЋЕЊЕ, ЧУВАЊЕ

Прикупљени подаци из анкете показују да се у јавним библиотекама како у Србији, тако и у иностранству за ову врсту материјала врло често интересују деца предшколског или школског узраста. У националним библиотекама корисници који се врло ретко, тек с времена на време заинтересују за ову грађу, су одрасли, вероватно због личног интересовања или у циљу реализације неког пројекта институција у којима су запослени.

Народна библиотека Србије има изузетно слабу потражњу за овим предметима. Циљни корисници Народне библиотеке Србије су студенти, на редовним или последипломским студијама, као и научници и истраживачи. Та група не показује интересовање за ову библиотечку колекцију. Деца као корисници нису у фокусу НБС, па овај материјал најчешће након каталогизације остаје ускладиштен у трезору на дуг временски период, лишен првих корисника.

Чување и складиштење тродимензионалних објеката представља посебан проблем и изазов за библиотеке и архиве. Дефри у свом раду закључује да ће превелике предмете за исправно складиштење скоро све архиве одбити. Заправо, управо питање смештаја првенствено утиче на то да ли ће предмет бити примљен или не у неку архивску колекцију. Објекти се углавном чувају на полицама, или се пакују у кутије.²⁴ Народна библиотека Србије Збирку тродимензионалних предмета и вишеврсне грађе чува у магацинском простору, у компакт-полицама. Оне омогућавају да се ускладишти већа количина овог материјала, али с обзиром на то да су у питању најчешће јединице које се састоје од вишеделних чврстих предмета оригинално упакованих, често у кабасте кутије, простор се доста брзо попуњава малим бројем јединица. Предмети које је Народна библиотека Србије добила у оквиру легата и библиотека целине су, како је већ напоменуто, изложени у простору Народне библиотеке Србије и то највише у читаоницама Посебних фондова као нека врста сталне изложбене поставке.

22 Scott Nicholson, "Playing in the Past: A History of Games, Toys, and Puzzles in North American Libraries", *The Library Quarterly* Vol. 83, No. 4 (2013), <http://www.jstor.org/stable/10.1086/671913> (преузето 20. 09. 2017).

23 Nicholson, "Playing in the Past..."

24 Jeffrey, *The Repository of Last Resort?*...

ЗАШТИТА, ДИГИТАЛИЗАЦИЈА

Питање конзервације и рестаурације ових предмета такође представља изазов за библиотеке. Народна библиотека Србије има конзерваторску лабораторију која је најопремљенија лабораторија за конзервацију папира и пергамента, како у Србији, тако и у региону југоисточне Европе. У њој се од пропадња чувају сви писани споменици културе на папиру и пергаменту, почев од рукописа, старих штампаних књига, докумената, ликовног материјала, фотографија, графика, цртежа, мапа итд.²⁵ Заштита физичких предмета не потпада у надлежност ове конзерваторске лабораторије. Овакви конзерваторски и рестаураторски захвати би требало да буду у надлежности музеја који раде са музејском грађом. У Центру за конзервацију Народног музеја у Београду постоји више радионица за конзервацију у којима се третирају предмети од неорганских и органских материјала и уметничка дела рабена на дрвету, платну или папиру, уметничка столарија, уметнички рамови и њихова позлата. Народни музеј, осим бриге о свом фонду, ради на културним добрима из других музеја и установа, као и из приватних збирки.²⁶ Због тога би библиотеке и музеји морали да имају добру пословну сарадњу и међусобну подршку у овом сегменту стручног рада.

Дигитализација као вид заштите библиотечких колекција, али и као начин да колекције постану широко доступне великом аудиторијуму, намеће се као питање и код тродимензионалних предмета. Дигитализација ове грађе у Народној библиотеци Србије није актуелна тема и далеко је од скоре реализације. Анкета је показала да библиотеке, и у Србији и у Европи, углавном не дигитализују тродимензионалне предмете које имају у својим фондovima. Међутим, националне библиотеке Француске и Немачке у Лајпцигу су позитивно одговориле на питање о дигитализацији. Затим, при претраживању колекције новчића, медаља и антиквитета на веб-сајту Француске националне библиотеке добијају се резултати, који поред детаљног описа, пружају и дигитализовану слику одређеног предмета.

Келш, у вези са дигитализацијом предмета у архивима, што се односи и на исту грађу у библиотекама, каже да, ако би се дигитализација физичких објеката омасовила, онда би се расправа водила само поводом вредности која проистиче из посматрања и држања неког актуелног објекта. Она сматра да постоје информације које се могу добити само помоћу држања физичког предмета, што потврђује и један анкетирани професор из њеног рада, наводећи да дигитализована слика политичког беца нема исте информације и образовну вредност као и држање истог. У руци се може добити јаснији

25 Народна библиотека Србије, Конзерваторска лабораторија, www.nb.rs/pages/article.php?id=21246 (преузето 23. 09. 2017).

26 Народни музеј, Конзервација музејске грађе, <http://www.narodnimuzej.rs/zbirke/zastita/> (преузето 23. 09. 2017).

осећај квалитета беда, што даље може указивати на податак о томе колико је новца нека политичка партија уложила у објављивање и рекламирање својих циљева. Међутим, с друге стране постоји огромна вредност од дигитализованих слика, како због повећаног приступа колекцијама, тако и због омогућавања да се слика увелича и да се прочитају многе информације које се на њој налазе²⁷. Из тог разлога би библиотеке које прикушљају ову врсту грађе требало активно да размишљају, планирају и организују процес дигитализације, попут дигитализације осталих библиотечких колекција из својих фондова.

Приликом претраживања и истраживања литературе на ову тему, потписница ових редова није успела да пронађе ниједан озбиљнији рад или теоријски осврт на српском језику о овој врсти грађе коју чувају многе библиотеке. Ситуација у иностраној литератури је, пре свега на енглеском језику, далеко боља, мада по неки страни аутори истичу да чак и на енглеском нема довољно истраживања и објављених радова о тродимензионалним предметима који представљају не-стандардну грађу у библиотекама или архивима. Овај рад представља покушај да се на српском говорном подручју укаже на разноврсну проблематику са којом се сусрећу многи библиотекари у раду са овим материјалом.

Пре свега, проблеми се огледају у тешкоћама око каталогизације због којих библиотекари најчешће и одустају. Како каталози представљају основно информативно средство путем којег корисник упознаје фонд библиотеке, тако корисници остају ускраћени за податак да библиотеке некада поседују предмете који би могли да буду интересантни у њиховом раду.

Подаци из анкете показали су да библиотеке углавном несистематично прикушљају ову грађу. Неке је набављају планираном куповином, али већина их добија случајним приливом, било кроз неку донацију или путем обавезног примерка, који, пак, када је реч о овим материјалима не функционише ревносно, макар на тлу Србије. Отвара се и питање да ли несистематично и недовољно дефинисано прикушљање неке библиотечке грађе има своју сврху и циљ, ако се узме у обзир да библиотеке, пре свега националне, теже да што више употпуне и уцеле своје колекције према утврђеним критеријумима, у складу са циљевима и мисијом библиотека.

Народна библиотека Србије тродимензионалне предмете прикушља случајним приливом, односно највише путем нередовног обавезног примерка, и врло ретко поклоном. Она нема конципирану набавну политику када је ова врста грађе у питању, једини критеријум који се поштује јесте да таква грађа има образовни садржај, односно буде едукативног карактера. У Збирци тродимензионалних предмета и вишеврсне грађе највише има материјала који се користе у основним школама у оквиру предмета за техничко и информатичко образовање. Законом о издавању публикација издавачи су ослобођени

27 Koelsch, Research and Instructional Uses...

одређеног процента пореза на произведени тираж ако добију СІР запис који се ради у Народној библиотеци Србије. Финансијске олакшице су чест мотив да издавачи доносе и овакве материјале на каталогизацију пре њиховог издавања, али након објављивања често се дешава да не пошаљу обавезни примерак. С обзиром на то да Библиотека нема јасно дефинисан набавни став према овој врсти грађе, она и не потражује непристигли обавезни примерак. Најчешћи мотиви за овакву праксу јесу недостатак магацинског простора, као и непостојање правих корисника за ове материјале.

Смисленим се чини да тродимензионални предмети у легатима треба да остану део тих колекција јер кроз целокупну пристиглу грађу једне знамените личности добијају нов контекст и значење у правцу сагледавања карактеристика и начина живота легатора. С друге стране, материјали као што су пазле, друштвене игре, модели за склапање, дидактичке коцке итд. своју сврху проналазе тамо где имају кориснике, а то су најчешће дечија одељења јавних библиотека. Играњем и боравком у библиотечким просторијама од малих ногу стварају се навике у коришћењу услуга библиотека и отвара се спектар могућности да деца постану озбиљни читаоци.

Литература

Bastiansen, Carly and Jennifer Wharton, "Getting ready for play!: Toy Collections in Public Library". *Children and Libraries* Vol. 13, No 4 (2015), <https://journals.ala.org/index.php/cal/article/view/5838/7351> (преузето 20. 09. 2017).

Bierbaum, Esther G., "Beyond Print: Object Collections in Academic Libraries". *Collecting Building* Vol. 10, No. 1-2 (1990), <https://doi.org/10.1108/eb023261> (преузето 21. 09. 2017).

Вранеш, Александра и Љиљана Марковић. Од рукописа до библиотеке: појмовник. Београд: Филолошки факултет, 2008.

ISBD(NBM) : Међународни standardni bibliografski opis neknjižne građe. Београд: Narodna biblioteka Srbije, 2006.

Jarrell, Michael C., „Providinig Access to Three/dimensional Collections“. *Reference & User Services Quarterly* Vol. 38, No. 1 (1998), <http://www.jstor.org./stable/20863422> (преузето 21. 09. 2017).

Jeffrey, Dean H. *The repository of last resort? Three-dimensional objects in archives*. Chapel Hill, North Carolina, 2005. <https://ils.unc.edu/MSpapers/3124.pdf> (преузето 20. 09. 2017).

Jokanović, Vladimir, Emil Popović i Miloš Stojanović. *Mala jugoslovenska enciklopedija bibliotekarstva*. Београд: Nova knjiga, 1988.

Jokanović, Vladimir, Fahrudin Kalender, Emil Popović, Miloš Stojanović. *Bibliotekarski leksikon*. Београд: Nolit, 1984.

Ковачевић, Љиљана, Весна Ињац и Добрила Бегенишић. Библиотекарски терминологи речник: енглеско-српски, српско-енглески. Београд: Народна библиотека Србије, 2004.

Koelsch, Beth Ann. Research and instructional uses of ephemera and realia in academic library archival collections. Chapel Hill, North Carolina, 2007. <https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:b3d38472-d3e3-43c9-8bfc-86f0e696a5ea> (преузето 20. 09. 2017).

Народна библиотека Србије, Библиотеке целине и легати, <https://www.nb.rs/collections/index.php?id=802> (преузето 19. 09. 2017)

Народна библиотека Србије, Конзерваторска лабораторија, www.nb.rs/pages/article.php?id=21246 (преузето 23. 09. 2017).

Народни музеј, Конзервација музејске грађе, <http://www.narodnimuzej.rs/zbirke/zastita/> (преузето 23. 09. 2017).

Nicholson, Scott, „Playing in the Past: A History of Games, Toys, and Puzzles in North American Libraries“. *The Library Quarterly* Vol. 83, No. 4 (2013), <http://www.jstor.org/stable/10.1086/671913> (преузето 20. 09. 2017).

Перуничкић, Драгана, Душан Никодијевић, Дејан Вукићевић, Славен Попара, Јелена Глишовић, Маша Милорадовић, Весна Александровић, Велибор Прелић, Јасмина Трифунац. Водич кроз Посебне фондове Народне библиотеке Србије. Београд: Народна библиотека Србије, 2015.

Srejović, Dragoslav, *prir. Arheološki leksikon: preistorija Evrope, Afrike i Bliskog istoka, grčka, etrurska i rimska civilizacija*. Београд: Savremena administracija, 1997.

COMARC/B Format za bibliografske podatke. Maribor: IZUM, 1992.

Cross, Emma, David Mould and Robert Smith, „The Protean Challenge of Game Collections at Academic Libraries“. *New Review of Academic Librarianship* Vol. 21 (2015), <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=1&sid=d8f93f26-18f4-413a-a6c2-84c678b6076b%40sessionmgr120&bdata=JnNpdGU9ZWZlLWxpdmU%3d#AN=103365229&db=aph> (преузето 21. 09. 2017), DOI 10.1080/13614533.2015.1043467.

Summary

Three-Dimensional Objects as Library Material

The National Library of Serbia was collecting, preserving, cataloging and lending educative and didactic three-dimensional objects within the Collection of Ephemera. During 2015 Collection of Kits and Three-dimensional Objects was separated from the Collection of Ephemera because of a bigger increase of diverse forms and various materials in the Collection of Ephemera.

This paper gives a review of all sorts of materials which are collected and preserved within the new born collection emphasizing 3D objects as special library materials. The author of the paper brings forth some questions as a kind of dilemma: whether 3D objects are real library materials regardless of the fact that ISBD(NBM) considers and describes that material; in which measure libraries really collect and preserve this material in their storages, or up to which point a library has to collect this kind of material without turning its storage into museum in which the 3D objects are the main and expected exhibits; and whether the approach as well as consumers interest in this material depends on the type of the library.

Trying to give the answers the author of the paper presents the practice of other libraries in Serbia, of the libraries in region, as well as working methods with this material within some libraries in the world.

Keywords: three-dimensional objects, special collections, realie, libraries, library collections

